

ქალი-ავტორების ლიტერატურული მოღვაწეობის ისტორიიდან

საქართველოში

ხათუნა ბურჭულაძე

საუკუნეების განმავლობაში ლიტერატურაში ქალების ხმა თითქმის არ ისმოდა, ამიტომ მკვეთრად გამოხატული დისბალანსი მრავალ შეკითხვას ბადებს. თვითონ ტერმინსაც, ქალური ნარატივი, ქალთა ლიტერატურა, ქალების წერა, მრავალი მომხრე და მოწინააღმდეგე ჰყავს. ისინი, ვინც ამ ცნების არსებობას მხარს უჭერენ, არგუმენტად ასახელებენ იმ ფაქტს, რომ თუკი სამყაროში ქალები და კაცები არსებობენ, შესაბამისად, მათი ლიტერატურაც იარსებებს. დეფინიციის მოწინააღმდეგეებს ზურგს უმაგრებს ქალების მიმართ გამოჩენილ ადამიანთა სტერეოტიპული გამონათქვამები (ჟან ჟაკ რუსოს ცნობილი მოსაზრებაა, რომ ვაჟები სახელმწიფო მოღვაწეებად უნდა ჩამოყალიბდნენ, ხოლო გოგონები - დედეებად და ცოლებად). აქედან გამომდინარე, ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ქალური წერა სოცო-კულტურული ფემომენია და საინტერესო საკითხია, თუ საიდან იღებს სათავეს ქართველი ქალების ნარატივი.

ქართულ ლიტერატურაში ქალ-ავტორთა შემოქმედების სათავეების მიეზას *ბორენა დედოფლის* სახელამდე მივყავართ; იგი პირველი ქართველი პოეტი ქალია, რომელზეც ცნობები მოგვეპოვება. სვანეთში, ლენჯერის თემში, მაცხოვრის ეკლესიის ღვთისმშობლის ოქროჭედილ ხატზე დატანილია იამბიკო, რომელიც ბორენა დედოფალს, ბაგრატ IV-ის მეუღლეს, ეკუთვნის. ლექსი სტრიქონების დაუყოფლად არის მიწერილი და თორმეტმარცვლიანია; მისი დახვეწილი, რაფინირებული ფორმა ხალხური პოეზიის გავლენის შედეგია. ტექსტის მაღალი ხარისხი კორნელი კეკელიძეს აფიქრებინებს, რომ საქმე გამოცდილ პოეტთან უნდა გვექონდეს, მაგრამ დედოფლის სხვა ნაწარმოებებმა, სამწუხაროდ, ჩვენამდე ვერ მოაღწია. ბორენა დედოფლის რითმოვანი ლექსი ღვთისმშობლისადმი ვედრებას გამოხატავს; იგი ზედმიწევნით დახვეწილი და ორიგინალურია თავისი ფორმით. ავტორის განწყობა სევდიანია და იგი ღვთისმშობელს ხსნას შესთხოვს: „ქალწულო, მიხსენ ბორენა ჭირმრავალი“.

საქართველოს ისტორიაში ყველაზე ძლევამოსილი მონარქი, თამარ მეფე, გიორგი მესამისა და ოსთა დედოფლის - ბურდუხანის ქალიშვილი იყო. ოსი ბურდუხანი ქართულად კარგად მეტყველებდა და ლექსებსაც წერდა. ზუგდიდში, დადიანების სასახლეში, ხობის მრავალნაწილიანი ხატი ინახება, რომელიც დაყოფილია სხვადასხვა ზომის სანაწილე ბუდეებად (სულ 52). მასში წმინდა ნაწილები ინახებოდა. ხატის ქვედა მხარეს ხუთტაეპიანი თორმეტმარცვლიანი იამბიკოა შესრულებული. ლექსში ავტორი მოწამეებს, მღვდელთმომღვრებს, წმინდა მამებს, ღმრთისმეტყველთა მთავრებს მიმართავს, რომ მტრის საფრთხიგან დაიცვან ბურდუხან დედოფალი. ამ მინაწერით დასტურდება, რომ საუბარია თამარ მეფის დედაზე, რომელსაც იამბიკო ეკუთვნის (ბერაია, 2020, გვ. 22).

მე-17 საუკუნეში საქართველოში სამისიონერო საქმიანობას ეწეოდა იტალიელი აღმოსავლეთმცოდნე დონ კრისტოფორო დე კასტელი. მან უნიკალური ჩანახატები დატოვა, რომელთაც თან ახლდა საყურადღებო მინაწერები საქართველოს იმდროინდელ ვითარებასა და მდგომარეობაზე. მისიონერს დაუხატავს *ვომინისა (ვომინიჯა) ბერიძის* პორტრეტი, რომელიც ქალაქის გრაგნილზე ფრთიანი კალმით წერს. პორტრეტზე გამოხატულ ქალბატონს სადად აცვია: ყელზე აქვს მარგალიტის ორმაგი მძივი, ფართო მანტიას ირგვლივ ბეწვი გასდევს, ახურავს მარგალიტით მორთული თავსაბური, წინ ლეჩაქის ორი ტოტი ჩამოუდის; მის წინ იატაკზე აწყვია ფანქრის სათლელი დანა, დიდი მაკრატელი და ლარნაკი - სურნელი საკმევლისთვის. (კასტელი, 1976, გვ. 21).

კასტელის მინაწერებიდან ვიგებთ, რომ ვომინისა (ვომინიჯა) ბერიძე მას დედობას უწევდა და ბევრი მოწყალება გასცა იტალიელ მისიონერზე. დონ კრისტოფორო დე კასტელი აღნიშნავს, რომ ეს ღირსეული ქალბატონი მათი თხოვნით მიმოწერას აწარმოებდა მეფესთან, დედოფალთან, *აგრეთვე სხვასთანაც, სადაც წყალობით ვცხოვრობდით*. ამ დიდად ნიჭიერი და *სხვადასხვა სათნოებით სახელგანთქმული* ქალბატონის სახლში მისიონერმა ათი ბავშვი მონათლა. დე კასტელის ინფორმაცია მნიშვნელოვანია იმ თვალსაზრისით, რომ იგი გვაწვდის ინფორმაციას მის თანამედროვე ქართველ პოეტ ქალბატონზე; თუმცა დასანანია, რომ მისი შემოქმედებიდან არაფერი შემოგვრჩა (კასტელი, 1976, გვ. 108).

აღსანიშნავია ე.წ. გარდამავალ პერიოდში საქართველოს ფარგლებს გარეთ მოღვაწე ბატონიშვილთა ლიტერატურული მემკვიდრეობა. ქართველი ლიტერატურათმცოდნე, კრიტიკოსი, ფოლკლორისტი ვახტანგ კოტეტიშვილი კი, სულაც მე-19 საუკუნის ქართული ლიტერატურის ისტორიას იწყებს მარიამ, თეკლე და ქეთევან ბატონიშვილების პოეზიით. *მარიამ ბატონიშვილის* პოეზია მელანქოლიურია, რაც გამოწვეულია ქართლ-კახეთის სამეფოს

დამხობით. მისი ხუთი ლექსია შემორჩენილი და შინაარსობრივად დატვირთულია მეტაფორით *ჩრდილოეთი*, რომელიც რუსეთის მტაცებლურ და დამპყრობლურ პოლიტიკას გამოხატავს. ამ ხაზს შემდგომში რომანტიკოსები აგრძელებენ. პოეტური ნიჭით დაჯილდოებული და განსწავლული *თეკლე ბატონიშვილის* პოეზია რომანტიკული განწყობითა და სულისკვეთებით გამოირჩევა. დავით რექტორის (ალექსი-მესხიშვილის) მიერ გადაწერილ კრებულში, რომელიც 1815 წლით თარიღდება, პოეტი ქალის მხოლოდ სამი ლექსია შემონახული. მის ლექსებშიც სამშობლოსა და პირადი ბედის გადაჯაჭვულობა იგრძნობა, რომელიც ტრაგიკული განცდითაა დაღდასმული; თუმცა, შიგადაშიგ იმედიც გამოსჭვივის. *ქეთევან ბატონიშვილზე* შედარებით მწირი ინფორმაციაა შემორჩენილი; მის პოეზიაზე მხოლოდ ერთი ლექსით - „ჰოი ვითარ ვსთქუათ...“ - შეგვიძლია ვიმსჯელოთ. ბატონიშვილის ლექსი შვიდი ნაწილისგან შედგება და მასში, იმდროინდელ რეალობასთან ერთად, სუბიექტური განცდები გამოსჭვივის. ფაქტობრივად, აღნიშნული ნაწარმოები განწყობით ახლოს დგას მარიამ ბატონიშვილის პოეზიასთან; ასევე, რემინისცენციულად გადაგვამისამართებს ალექსანდრე ჭავჭავაძის ლექსთან „ვისაც გსურთ“.

შევნიშნავთ, რომ ქალი-ავტორები იმთავითვე გამოხატავდნენ არა მხოლოდ გარემო ფაქტორებით განპირობებულ რეალობას, პირად განცდებსა და ემოციებს მის მიმართ, არამედ ეხმაურებოდნენ საზოგადოებრივად მნიშვნელოვან მოვლენებს ქვეყნის კულტურულ ცხოვრებაში. აღნიშნული თვალსაზრისით საინტერესოა ლექსი „ბარათაშვილის ნეშთის გადმოსვენების გამო“, რომელიც *დომინიკა ერისთავს* ეკუთვნის. აღსანიშნავია, რომ ილია ჭავჭავაძემ საჭიროდ მიიჩნია ლექსის გამოქვეყნება გაზეთ „ივერიაში“ (1893წ.) და პოეტი ქალის, როგორც ქართული ენის კარგად მცოდნის, რედაქციაში თანამშრომლად მიწვევა. დომინიკა პირველი კორექტორი ქალი იყო საქართველოში და, ამავე დროს, ქალთა პირველი ორგანიზაციის - „ქართველ ქალთა საზოგადოების“ - დამფუძნებელი გახლდათ. მან ილია ჭავჭავაძის პოემა „განდეგილის“ გავლენით აირჩია ფსევდონიმად - *განდეგილი*. გარდა მხატვრული ლიტერატურისა (პოეზია, მინიატურები, ნოველები...), დომინიკა ერისთავი აქტიურად მოღვაწეობდა პუბლიცისტიკაში, ლიტერატურულ კრიტიკაში; 1902 წელს ილია ჭავჭავაძის რედაქტორობით ცალკე წიგნად გამოსცა მის მიერ შესრულებული ალექსანდრე გრიბოედოვის „ვაი ჭკუისაგან“ თარგმანი. დომინიკა ერისთავის შემოქმედება საშუალებას იძლევა, თემატიკის თვალსაზრისით, რამდენიმე კონცენტრირებული ჯგუფის გამოყოფისა: ტექსტები, რომლებშიც ქალის დაჩაგრული მდგომარეობაა წარმოჩენილი; დიდაქტიკურ/აღმზრდელობითი ხასიათის ნარატივი, რომელიც მიემართება მომავალი თაობისთვის ზნეობრივი ღირებულებების ჩამოყალიბებას; აშკარად გამოხატული

ფემინისტური ტექსტები, პუბლიკაციები, რომლებიც მოწოდებულია ქალისა და მამაკაცის თანასწორუფლებიანობის აღიარებაზე.

საინტერესოა ის ფაქტი, რომ დომინიკა ერისთავს ხშირად ცნობილ ფრანგ მწერალ ქალს, ჟორჟ სანდს (1804-1876წ.წ.) ადარებდნენ. მართლაც, არაერთი საინტერესო შტრიხი შეიძლება დავძებნოთ მათ შორის; მაგ., ორივეს არშემდგარი ქორწინება და ორივეს სურვილი, რომ მათ თანამედროვე საზოგადოებას დაეფასებინა ქალი და საშუალება მიეცა, აქტიურად ჩართულიყო საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. ამას ადასტურებს ქართველი ფემინისტის წერილები, რომლებიც „სახალხო ფურცელში“ იბეჭდებოდა 1915-1916 წლებში; ერთ-ერთში - „დღევანდელი ქართველების აზრი ქალთა შესახებ“ - იგი გამოთქვამს თავის მოსაზრებას, რომ სახელმწიფოს კულტურის დონეს ქალის თავისუფალი აზროვნება და საზოგადოებრივ ურთიერთობებში ჩაბმა განსაზღვრავს; აღნიშნავს, რომ *დედაკაცი ერთი უტყუარი საზომია ერის სულიერი ძლიერებისა*. ანალოგიურ მოსაზრებებს ავითარებს ჟორჟ სანდი (იგივე ავრორა დიუპენი) წიგნში „ჩემი ცხოვრების ისტორია“: „ქალის მეორეხარისხოვნობას განაპირობებს არა მისი ბუნება, არამედ გაბატონებული ცრურწმენები, უსამართლო ადათ-წესები. ქალის გონება არ ჩამოუვარდება კაცისას და თუ ქალი კაცივით ნიჭიერი არ არის, ეს ტრადიციული აღზრდის ბრალია და მამაკაცის გაბატონებული მდგომარეობისა. შეგვიშვით უმაღლეს სასწავლებლებში, თავი გაგვიტოლეთ და ნახავთ, რომ თანასწორნი ვართ“ (დამბაშიძე, 2020, გვ.156).

მე-19 საუკუნის ქართული ინტელიგენციის თვალსაჩინო წარმომადგენელი, ცნობილი ქართველი პუბლიცისტი და საზოგადო მოღვაწე არჩილ ჯორჯაძე წერდა: „თუ გინდათ შეისწავლოთ ამა თუ იმ ეპოქის აზრი და ხასიათი, ქალების წერილებს მიჰმართეთ“ (ჯორჯაძე, 1914, გვ.14). მართლაც, მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრის ქართულ საზოგადოებრივ ცხოვრებაში არსებულ წინააღმდეგობებზე, კონცეპტუალურ დაპირისპირებასა და აზრთა ჭიდილზე (მათ შორის, ფემინისტურ საკითხებთან მიმართებით) სრულ წარმოდგენას გვიქმნის **ბარბარე ჯორჯაძის** პუბლიცისტიკა. ქალთა უფლებებისათვის მებრძოლი მწერალი ღიად გამოთქვამდა თავის პოზიციას ქალის უუფლებო მდგომარეობის შესახებ და მიიჩნევდა, რომ ქალი და მამაკაცი უფლებრივად თანასწორნი იყვნენ ღვთის წინაშე. ბარბარე ჯორჯაძის წერილში „ორიოდე სიტყვა ყმაწვილკაცების საყურადღებოდ“ (ქ. „კვალი“, 1893წ., №14) ნათლად ჩანს მის თანამედროვე რეალობაში ქალთა უუფლებო მდგომარეობა და ავტორის მოთხოვნები; პედალირება ხდება რამდენიმე ასპექტთან მიმართებით:

- ✓ ქართველი კაცები ცდილობენ მიწასთან გაასწორონ ქალის ღირსება;

- ✓ საზოგადოება, მეტწილად, მიიჩნევს, რომ განათლება ქალის საქმე არ არის; ისინი ჩუმად უნდა იყვნენ;
- ✓ ბარბარე ჯორჯაძის თანახმად, ქალებს აუცილებლად უნდა მიეცეთ განათლების მიღების საშუალება;
- ✓ კაცებმა თავი უნდა დაანებონ *ზგაობასა და მოშურნეობას*.

ბარბარე ჯორჯაძე პირველი ქალია, ვინც გაბედა საჯარო პოლემიკაში მონაწილეობის მიღება; მხედველობაში გვაქვს ქართველი საზოგადოების მწვავე რეაქცია, გამოწვეული ილია ჭავჭავაძის საეტაპო წერილის - „ორიოდე სიტყვა თავად რევაზ შალვას ძის ერისთავის კაზლოვიდგან „შემლილის“ თარგმანზედა“ - გამოქვეყნებით, რომელიც პრესის ფურცლებზე გამართული დისპუტის სიმწვავის გამო „მამათა და შვილთა“ ბრძოლის სახელით შევიდა ქართული სალიტერატურო კრიტიკის ისტორიაში. სწორედ ამ პოლემიკაში ჩაერთო ბარბარე ჯორჯაძე სტატიებით „თავად ილია ჭავჭავაძის კრიტიკაზედ“ და „პასუხის პასუხი“, რაც წარმოადგენდა ღია განაცხადს, რომ ქალებსაც შეუძლიათ აზრის გამოხატვა, მსჯელობა, კრიტიკა. აღსანიშნავია, რომ ბარბარე ჯორჯაძემ ლიტერატურის ყველა ჟანრში მოსინჯა ბედი; პერიოდულ პრესაში სისტემატურად იბეჭდებოდა მისი პოეტური, პროზაული, დრამატული ტექსტები და კრიტიკული წერილები. მწერალ ქალს გარკვეული წვლილი მიუძღვის ქართული პიკარესკული პროზის განვითარებაშიც.

იმ პერიოდში ქალის შემოქმედების ასეთი მრავალფეროვნება იშვიათ მოვლენას წარმოადგენდა. საყურადღებოა ის ფაქტიც, რომ იგი პირველი მწერალი ქალია, ვინც დრამატულ ეპიზოდებში იუმორს მიმართა და ამით სიტუაციის სირთულე განმუხტა. თანამედროვენი მას „ლეჩაქიან კონსერვატორად“ მოიხსენიებდნენ, რომელმაც პირველად აღიმადლა ხმა ქალთა უფლებების დასაცავად. ნიშანდობლივია, რომ ბარბარე ჯორჯაძეს ეკუთვნის უნიკალური „სამზარეულოს წიგნი“, რომელიც ყველა ქართველი ქალის სამაგიდო წიგნად იქცა და თაობიდან თაობას გადაეცემა.

ბარბარე ჯორჯაძემ ახლადფეხადგმულ ქართულ თეატრალურ ცხოვრებასაც ღრმა კვალი დააჩნია. მისმა პიესებმა, გიორგი ერისთავისა და ზურაბ ანტონოვის კომედიებთან ერთად, საზრდო გაუჩინა რეპერტუარით არცთუ ძალზე განებივრებულ ქართულ სცენას. ბარბარე ჯორჯაძის კალამს ხუთი პიესა ეკუთვნის: დრამა „შური“, ისტორიული დრამა „მშვენიერი კეკელა“, კომედიები: „რას ვეძებდი და რა ვპოვე“, „მკითხავი“ და ვოდევილი „სარკით მოტყუება“. ასეთი ფართო ამპლიტუდა (ისტორიული დრამიდან-ვოდევილამდე) მიანიშნებს იმაზე, რომ ახლადფეხადგმული ქართული თეატრის მაყურებელს ერთნაირად

იზიდავდა დამაბულობა, თანაგრძნობა, მხიარულება და სიცილი. ბარბარე ჯორჯაძემ პუბლიცისტურ წერილებსა თუ მხატვრულ შემოქმედებაში (ლექსები, მოთხრობები, პიესები) ღიად დააფიქსირა თავისი დამოკიდებულება როგორც ზოგადად, საზოგადოების საჭირობო პრობლემებთან, ასევე ქალისა და მამაკაცის თანასწორუფლებიანობასთან დაკავშირებით. მისი პოზიცია - საზოგადოებრივ ცხოვრებაში ქალის როლის გააქტიურებასთან დაკავშირებით - ბევრისთვის მიუღებელი აღმოჩნდა; არც მის შემოქმედებას მოუხიბლავს ყველა და ხშირად დაუმსახურებლად აკრიტიკებდნენ; თუმცა, ბარბარე ჯორჯაძე არაფერს შეუშინდა, რაც ნათლად მეტყველებს ქალის გაბედულ ხასიათზე.

მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში რწმენაშერყეულ ქართულ საზოგადოებას მხოლოდ ტრადიციები კვებავდა. ასეთ რთულ პერიოდში მოუწია სამწერლო ასპარეზზე გამოსვლა **ეკატერინე გაბაშვილს**, რომელიც თავადაზნაურთა წრის წარმომადგენელი იყო. მწერალი ქალის დაპირისპირება იმდროინდელი ყოფის რეალობასთან აღწერილია ავტობიოგრაფიული ხასიათის პიესაში „ფრთებ- დაგლეჯილი“, რომელშიც ნაჩვენებია მწერალი ქალის ცხოვრების ერთი დღე, გაჯერებული დამცირებითა და შეურაცხყოფით. პერსონაჟის მიერ წარმოთქმულ მონოლოგში ისმის დაჩაგრული ქალის ხმა: „ვინ სცემს პატივს ქალის ნაბლაჯნებს! პირიქით, დამცინიან, მაყვედრიან, წუთისოფელს მიშხამებენ, რომ ვბედავ და მაგვარ შრომაზედ დროს ვკარგავ... ყოველ წამს აგლეჯენ ფრთებს ჩემს აღმაფრენას“ [ვულფი, 2007:37]. ფაქტობრივად, ამ სიტყვებით ყველაფერი ნათელი ხდება: ქალმა არ უნდა გაბედოს წერა და ამისთვის დროც არ უნდა დაკარგოს.

ეკატერინე გაბაშვილი ხალხოსან მწერალთა რიცხვს ეკუთვნის. როგორც ცნობილია, ხალხოსნობა წარმოადგენდა გლეხური დემოკრატიის ინტერესების გამომხატველ საზოგადოებრივ-პოლიტიკური აზროვნების ნაკადს, რომელიც უშუალოდ რუსულ ნიადაგზე აღმოცენდა (народническое движение) და შემდგომ გავრცელდა რუსეთის იმპერიის კოლონიებშიც; ევროპულ სინამდვილეში მსგავს მოვლენას ადგილი არ ჰქონია. ნაროდნიკები/ხალხოსნები მიზნად ისახავდნენ გლეხებში გასვლას, მათ შორის წერა-კითხვის გავრცელებას და ამავედროულად, ცარიზმის წინააღმდეგ მიმართული იდეების გავრცელებას.¹ ხალხოსნებისთვის დამახასიათებელი ნიშნები თავს იჩენს ეკატერინე გაბაშვილის მცირე პროზაში (ნოველა, მოთხრობა, ჩანახატი), რითაც მან ხელი შეუწყო აღნიშნული ჟანრის განვითარებას. რაც შეეხება თემატიკას, მის შემოქმედებაში რამდენიმე კონცეპტი იკვეთება,

¹ შევნიშნავთ, რომ სწორედ მათ მიერ დაარსებული ერთ-ერთი ორგანიზაციის - *Народная воля-ს* (ხალხის ნება) - თავდასხმამ შეიწირა რუსეთის იმპერატორი ალექსანდრე II.

რომელთაც ფემინისტური ჟღერადობა გასდევთ: მწერალი ქალი, როგორც ქალთა თავისუფლებისთვის მებრძოლი; ქალს უნდა ჰქონდეს სიყვარულში თავისუფალი არჩევის გაკეთების უფლება; სოფლად მცხოვრები ქალების გაუსაძლისი ყოფა. მხატვრულ შემოქმედებასთან ერთად, ეკატერინე გაბაშვილი აქტიურად იყო ჩართული საზოგადოებრივ ცხოვრებაში: იგი ჟურნალ „ჯეჯილის“ თანადამაარსებელი და წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების წევრი იყო. პუბლიცისტიკაშიც და მხატვრულ ტექსტებშიც ეკატერინე გაბაშვილი ღიად ამხელდა ქალთა უფლებებ, ჩაგრულ მდგომარეობას და მოუწოდებდა მათ, საზოგადოების სრულუფლებიანი წევრები გამხდარიყვნენ და სასურველი საქმე ეკეთებინათ: „ჩავებათ საერთო ფერხულში, სავალდებულოდ გავხადოთ წელიწადში რამდენიმე დღე, მხოლოდ რამდენიმე დღე საზოგადო სამსახურს დავუთმოთ, კარგსა და ავს ვუჭირისუფლოთ, ნელა, ნელა, თითო ნაბიჯით, მაგრამ მდგრადი და შეუფერხებლად ვებრძოლოთ გარემოებას და ... ხვედრი, ჩვენი სვე ჩვენვე გავიტანოთ“ (ქალები... 2013, გვ. 36).

გასული საუკუნის დასაწყისის ქართულ სინამდვილეში მწერალ ქალებს შორის გამორჩეულია *საფო მგელაძის* შემოქმედება. აღსანიშნავია, რომ საფოს აღმოჩენა *კატო მიქელაძის* დამსახურებაა; ამ უკანასკნელმა ითავა მისი პოემის გამოქვეყნება ქუთაისში გამომავალ ფემინისტურ გაზეთში „ხმა ქართველი ქალისა“; სწორედ მაშინ გაიცნო ლიტერატურულმა საზოგადოებამ საფო გიგინეიშვილი-მგელაძე. განსაკუთრებული პოპულარობით სარგებლობდნენ მისი ნაწარმოებები ქალებს შორის, რადგან როგორც წესი, მის პროტაგონისტებს წარმოადგენდნენ ქალები, რომლებიც საკუთარი ბედნიერებისთვის იბრძოდნენ; ბედნიერება კი, გულისხმობდა ცხოვრებაში თავისუფალი არჩევის გაკეთების შესაძლებლობას.² მასაც, დომინიკა ერისთავის მსგავსად, ქართველ ჟორჟ სანდს უწოდებდნენ. საფო მგელაძემ სამწერლო ასპარეზზე გამოსვლისთანავე დაისახა მიზნად ქალთა უფლებების დაცვა და გაილაშქრა იმათ წინააღმდეგ, ვინც წარსულ დროებას მისტიროდა. თავდაპირველად (და შემდგომშიც, მაგრამ ნაკლები ინტენსივობით) მწერალი ფსევდონიმებს მიმართავდა: „გურული ქალი“, „ეწერელი ქალი“, „მუშა ქალი“, „სანი“, თუმცა მოგვიანებით, თავისი სახელით აქვეყნებდა მხატვრულ ნაწარმოებებსაც და პუბლიცისტურ წერილებსაც.

ქართველი მკითხველის აღიარება საფო მგელაძემ რომანისტიკის ჟანრში მოიპოვა. მწერლის შემოქმედებიდან პოპულარობით სამი რომანი სარგებლობდა: „ლიანა ლორდია“,

² შესაძლებელია, ეს პრობლემა პირადი ცხოვრებისეული გამოცდილებიდან მომდინარეობდა; იგი ადრეულ ასაკში გაათხოვეს მასზე გაცილებით უფროს კაცზე, რომელსაც მალევე დაშორდა და მარტომ გაზარდა შვილები.

„ქარიშხლის ფრთებზე“, „გზა და გზა“, რომლებიც 1928-1935 წლებში გამოქვეყნდა. საფო მგელაძემ პირველმა გაზედა ქართველი მკითხველისთვის მხატვრულ პერსონაჟად ჩვეულებრივი ქალის შეთავაზება, მისი ყოველდღიური საზრუნავითა და სურვილებით, საფიქრალითა და განცდებით. აქვე მოვიყვანთ ამონარიდს საფო მგელაძის ერთი წერილიდან, რომელიც ცხადყოფს, თუ რა სიძნელებისა და დაბრკოლებების გადალახვა უხდებოდათ მწერლებს საბჭოთა ცენზურის პირობებში: *ეპოქის მარწუხი არავის ისე არ უჭერს ყელში, როგორც მწერალს. ის გვაძალებს ჩვენ თემებს და იდეებს. არ მიიღებ? ისე გაგსრესს, როგორც ჭიას. ვინა ვარ მე დღეს? ხელოსანი, რომელიც დაკვეთებს იღებს? სად არის ხელოვანი? სადათას ძილით სძინავს... თქვენ გგონიათ ადვილია ამგვარი მუშაობა? მე დავიღალე. სამჯერ გადავაკეთე ჩემი „გზა და გზას“ მესამე ნაწილი, რათა იგი მისაღები გამეხადა. მეც თვითონ ვირღვევი, ვმცირდები, ვწვრილმანდები. მე მწამდა ლოზუნგი „ხელოვნება ხელოვნებისათვის“, მაგრამ შეიძლება ასეთი ლოზუნგის მატარებელმა მწერალმა დღეს იარსებოს?! ეს ამონარიდი პირადი წერილიდან კომენტარსაც არ საჭიროებს; მასში ნათლად იგრძნობა საბჭოური დიქტატისა და ცენზურის ქვეშ მოქცეული მწერლების ღირსებაშელახული მდგომარეობა.*

აღსანიშნავია, რომ თბილისში, მთაწმინდის უბანში მდებარე საფო მგელაძის სახლი გულლიად მასპინძლობდა ქართველ პოეტებს: გალაკტიონ ტაბიძეს, ტიციან ტაბიძეს, ტერენტი გრანელს, ალიო მირცხულავას, ლადო ასათიანს, მარიჯანს და სხვ. განსაკუთრებული მეგობრობდა აკავშირებდა საფოს კატო მიქელაძესთან, რომელმაც, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, პირველმა შეუწყო ხელი მისი ნაწარმოების გამოქვეყნებას. მწერალი თამთა მელაშვილი ლიტერატურის მუზეუმში დაცულ კატო მიქელაძის არქივში პატარა ბარათს წააწყდა, რომელშიც კატო საფოს წერს: „რატომ არ მოხვედი? ის მარმელადი სულ შემომეჭამა“. მწერალი აღნიშნავს, რომ მწირი, ფრაგმენტული არქივი არ იძლევა საშუალებას, ქალთა ურთიერთობები დეტალურად იყოს შესწავლილი, თუმცა სურათის შეკვრა მაინც შესაძლებელია.

კატო მიქელაძეს მისი თანამედროვენი მოიხსენიებენ *ბოზოქარი სულის, მეზრძოლი ბუნების პოეტ ქალად, რომელიც სათქმელს ყველას პირში მიახლიდა, რადგან საფარისეველო არავისთან არაფერი ჰქონდა* (ჩიხლაძე, 1990, გვ.94). იგი გამოირჩეოდა პრინციპულობითა და უბრალოებით; იცოდა დამაჯერებელი საუბარი, რითაც გარშემომყოფთა ყურადღებას იპყრობდა. საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებასთან ერთად, კატო მიქელაძე ხელოვნურად დაამუწავს; მწერალს თავის გადასარჩენად ხარკის გაღებაც მოუწია და ეს პრინციპული ქალი

იძულებული გახდა, რამდენიმე ლექსი ბელადებისთვისაც კი, მიეძღვნა [მელაშვილი, 2020:18]. მოძიებული ცნობები ქართველი ფემინისტის შესახებ, რომლის საფლავიც კი, დაკარგულია, თამთა მელაშვილმა ერთ წიგნად შეკრა - *კატო მიქელაძე, ქართული ფემინიზმის უცნობი ისტორიები* - რომელიც ჰაინრიხ ბიოლის ფონდის მხარდაჭერით დაიბეჭდა. წიგნში, რომელშიც შესულია კატო მიქელაძის საჯარო გამოსვლები, პუბლიკაციები, პოეტური შემოქმედება, ფემინისტური პერსპექტივიდან არის წარმოჩენილი საქართველოს უახლესი წარსული.

კატო მიქელაძე ქართული სალიტერატურო საზოგადოების ნაწილისთვის ცნობილი იყო როგორც პოეტი და პუბლიცისტი, თუმცა მისი ფემინიზმის პრობლემებით დაინტერესების ისტორია და მოღვაწეობა ამ ჭრილში ნაკლებად არის ცნობილი. 1903 წელს მწერალი „წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ რეკომენდაციით მოსკოვში გაემგზავრა ახლადგახსნილ პედაგოგიურ კურსებზე სასწავლებლად. იგი რევოლუციურ მოძრაობაში ჩაერთო, რომლის საქმიანობაც შეუმჩნეველი არ დარჩენილა და ამიტომ იძულებული გახდა რუსეთი დაეტოვებინა. ქალი შვეიცარიაში გადავიდა მოსკოვში მცხოვრები მეცენატისა და მთარგმნელის, სოფიო ამირეჯიბის დახმარებით. მოგვიანებით, სოფიოს გარდაცვალება მწერალმა ძალიან განიციდა; ფინანსური მხარდაჭერის გარდა, კატოს სოფიოსთან მეგობრობაც აკავშირებდა. კატო ჟენევაში ცხოვრებისას დაუკავშირდა ქართველ მეცენატს - ზუბალაშვილს, რომლის დახმარებით პარიზში გაემგზავრა სამი წლით. სწორედ იქ გაეცნო იგი ქალთა აქტივიზმის ევროპულ გამოცდილებას. საქართველოში დაბრუნების შემდეგ კი, კატო მიქელაძის რედაქტორობით ქუთაისში პირველი ფემინისტური გაზეთი - „ხმა ქართველი ქალისა“ გამოიცა.

აღსანიშნავია, რომ იმ დროს გენდერული კვლევები არ არსებობდა, მაგრამ საკითხისადმი საფუძვლიანი ცოდნით გამოირჩევა კატო მიქელაძის სტატია „მიზეზი ქალთა მონობისა და მოძრაობისა“, რომელშიც ავტორი დეტალურად საუბრობს მჩაგვრელი სისტემების, პატრიარქატისა და კაპიტალიზმის შესახებ. იგი ბიოლოგიური კუთხითაც განიხილავს საკითხს და აღნიშნავს, რომ დედაკაცის ფიზიკური სისუსტის მიზეზი ისტორიულია და არა ორგანული; ასევე, ყურადღებას ამახვილებს ცხოველთა შორის ხვადის/მდედრის სიძლიერეზე, მის ამტანობაზე და შესაფერისი მაგალითებიც მოჰყავს. ინტერესმოკლებული არ არის პუბლიცისტის მიერ მოყვანილი ცნობები ტვინის ხვეულთა რაოდენობასა და ქალისა და მამაკაცის ჩონჩხის აგებულებასთან დაკავშირებით; იგი აღნიშნავს, რომ მართალია, სამყაროში მამაკაცების მონოპოლია სუფევდა, თუმცა ფაქტია, რომ

ქალის ტვინის ხვეულები არაფრით ჩამოუვარდება კაცისას, რადგან ტვინის ხვეულათა რაოდენობას ცოდნა და განათლება განსაზღვრავს: *იქ, სადაც ინტელექტუალური ძალა სჭარბობს, ფიზიკური ნაკლებია და იქ, სადაც ფიზიკური ძალა მეტია, ინტელექტუალური ნაკლებია* (მელაშვილი, 2020, გვ.148).

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ფემინიზმის ხმა საქართველოში დაკავშირებულია ყოველკვირეულ გაზეთთან „ხმა ქართველი ქალისა“, რომლის პირველი ნომერი 1917 წლის 5 აპრილს გამოვიდა; მისი გამომცემელი ქუთაისის ქალთა კლუბი, ხოლო რედაქტორი - კატო მიქელაძე იყო. გაზეთის პირველივე ნომრიდან ცხადი იყო, რომ კრიტიკის ცეცხლში გაეხვეოდა მამაკაცების სასარგებლოდ არსებული „სამემკვიდრეო პრივილეგიები“. ახალი დროების თანახმად, ქალთა ინტერესები დაცული უნდა ყოფილიყო და თანასწორუფლებიანობა კანონის დონეზე უნდა გადასინჯულიყო. თავად კატო მიქელაძე სტატიებს სხვადასხვა ფსევდონიმით აქვეყნებდა, რომლებშიც საკმაოდ რადიკალურ მოსაზრებებს აჟღერებდა. მისი მოსაზრებების თანახმად, პატრიარქატმა დედაკაცი დაიმონა და სწორედ ამას მოჰყვა ქალთა მოძრაობები საფრანგეთში, ინგლისსა და ამერიკაში. წერილში „ქალებო, შევერთდეთ!“ კატო მიქელაძე ყველას მოუწოდებდა: „ვისაც დაჰკოდვია გული თავისსავე ოჯახში ქმრისაგან, მამისაგან, ძმისაგან... შევერთდეთ ქალთა სწორუფლებიანობის დროშას“ (მელაშვილი, 2020, გვ.34).

გაზეთში მხატვრული ტექსტებიც იბეჭდებოდა, რომლებიც ქალთა მდგომარეობას ასახავდნენ და ფემინისტური ჟღერადობით გამოირჩეოდნენ. გაზეთთან თანამშრომლობდნენ ქართველი მწერალი ქალები: საფო მგელაძე, მარიამ გარიყული, დომინიკა ერისთავი, ეკატერინე გაბაშვილი და სხვ. გაზეთის ორმოცდაათი ნომერი გამოვიდა და ბოლო ნომერში რედაქტორი წერდა, რომ მკითხველს დროებით ემშვიდობებოდა უკეთესი მომავლის რწმენით. სამწუხაროდ, კატო მიქელაძის სახელი გარკვეული პერიოდის განმავლობაში მივიწყებული იყო; მით უფრო ღირებულია თამთა მელაშვილის წიგნი, რომელმაც ხელმეორედ აღმოგვაჩენინა არაორდინალური აზროვნებით გამორჩეული ქართველი ქალი. კატო მიქელაძის მოღვაწეობა გვარწმუნებს, რომ გასული საუკუნის პირველი ნახევრის ქართულ საზოგადოებაში, რომელშიც დომინანტებად კვლავ მამაკაცები გვევლინებიან, ქალები არ ეპუებოდნენ მათთვის მიჩენილ ადგილს და გაბედულად იბრძოდნენ თავიანთი უფლებებისთვის როგორც საზოგადოებრივ, ისე სიტყვაკაზმული მწერლობის ასპარეზზეც. წარსულში გაჟღერებულმა მათმა ხმებმა აწმყოში გაიკვლიეს გზა;

ქალები თამამად ცდილობენ იმ სივრცის დაკავებას, რომელიც სხვადასხვა დროს, ნებსით თუ უნებლიეთ, წაერთვათ.

საქართველოში ქალურ ლიტერატურაზე საუბრისას გვერდს ვერ ავუვლით *მარიამ ტყემალაძეს*, რომელიც 1916 წელს გამოჩნდა *მარიჯანის* ფსევდონიმით და საზოგადოებამ იგი გაიცნო ლექსით „ტბა“, რასაც მალევე მოჰყვა პირველი პოეტური კრებული (1916წ.), რომელიც გამოირჩეოდა საკმაოდ ღია, მოურიდებელი ვნებების გამოხატვით. სასიყვარულო ლირიკასთან ერთად, მარიჯანის პოეზიის თემატურ რკალს შეადგენდა პატრიოტული ლირიკა და საბავშვო ლექსები, რომელთა გამოქვეყნება 1921 წლიდან დაიწყო; ხოლო პირველი საბავშვო მოთხრობა 1933 წელს დაიბეჭდა.

მარიჯანის ნაკლებად ცნობილი, მაგრამ მნიშვნელოვანი ტექსტია „შემთხვევითი თემები“ (1925), რომელშიც განხილულია მწერალი ქალის განცდებსა და გრძნობების მიმართება. ტექსტში აშკარად იგრძნობა ფემინისტი ქალის შფოთვა ტოტალიტარული სისტემის მიმართ, რომელიც, პირველ რიგში, ადამიანის ინდივიდუალურობას უქმნის საფრთხეს. აქვე შევნიშნავთ, რომ დასახელებულ ნაწარმოებში მარიჯანი ზოგჯერ არათანმიმდევრულ, წინააღმდეგობრივ აზრებს აჟღერებს. მაგალითად, ტექსტის დასაწყისში მწერალი ამბობს: „უარი გაყვითლებულ ფურცლებს“, ხოლო შემდეგ წერს: „მე ძველი წიგნები უფრო მიყვარს. ძველი მე მაკვირვებს: სიღრმით, სიბრძნით“ (მარიჯანი, 2007, გვ. 104-105). მსგავსი კონტრასტული, ურთიერთსაპირისპირო მოსაზრებები ტექსტში მრავლად არის გაბნეული.

სხვა მწერლების მსგავსად, ვერც მარიჯანი გადაურჩა საბჭოთა ცენზურის საცეცხს; თუ მწერლობის პირველ ეტაპზე იგი პირდაპირობითა და მიუკერძოებლობით გამოირჩეოდა, მოგვიანებით, შემოქმედებითი მოქნილობით ცდილობდა იდეოლოგიური წნეხისთვის თავის არიდებას. იგი საბავშვო პროზასა და პოეზიაში გადაბარგდა, რადგან თავი აერიდებინა რეპრესიებისათვის. მარიჯანი შეფარვით, მაგრამ მაინც ახერხებდა მტკივნეულ თემებზე საუბარს.

ამგვარად, წინამდებარე სტატიაში ცხადია, ჩვენ ვერ ვიმსჯელებდით ყველა ქალ-ავტორზე, რომელთაც საფუძველი შეუქმნეს ქალური ლიტერატურის განვითარებას საქართველოში, თუმცა, განხილული მასალის გათვალისწინებით შეგვიძლია ძირითადი ნიშანდობლივი ტენდენციების გამოყოფა:

- მე-19 საუკუნემდე ქართველ ქალ-ავტორებზე მხოლოდ ფრაგმენტული მასალები გაგვაჩნია (ბორენა დედოფალი, ბურდუხან დედოფალი, ვომინისა (ვომინიჯა) ბერიძე), თუმცა შეიძლება ითქვას, რომ ისინი გამოხატავენ მათი დროის მაჯისცემას; განსაკუთრებით ეს შეეხება ბატონიშვილების პოეზიას, რომელშიც პატრიოტული ნაკადი მთავარ მიმართულებას წარმოადგენს და ეროვნული დაუმორჩილებლობის სულით არის განმსჭვალული თითოეული ტაეპი;
- საუკუნეების განმავლობაში ქალის ხმა საერთოდ არ ისმოდა; ისინი ისტორიულად განდევნეს წერის პროცესიდან; თუმცა მე-19 საუკუნიდან მათ საკუთარი თავი დააბრუნეს ტექსტში, სამყაროსა და ისტორიაში. მე-19 საუკუნიდან საქართველოში ქალთა ლიტერატურული საქმიანობა აქტიურ ფაზაში გადადის; ქალი-ავტორები წერენ მათ მიმართ/მათი შემოქმედების მიმართ საზოგადოების მხრიდან გარკვეული ცვლილებების იმედის მოლოდინში და წერენ მათთვის, ვისაც ეს ცვლილებები უნდა შეეხოს;
- მსგავსად ამერიკელი და ევროპელი ქალი-ავტორებისა, ქართველი მწერალი ქალებიც, შემოქმედებითი კუთხით, საკუთარი თავის ძიების პროცესში, პროზასა და პოეზიაში, ესეისტიკაში, რიტმულ თანხვედრასა და კონვენციას ამჟღავნებენ. ისინი ცდილობენ, საზოგადოებაში დაიკავონ ორგანული პოზიცია, რაც მათ საჯაროდ თვითგამოხატვის საშუალებას მისცემს; მათი შემოქმედების კომპარატივისტული კვლევა, უპირველეს ყოვლისა, შესაძლებელია თემატოლოგიისა და პრობლემატიკის კრილში; მათ აერთიანებთ ქალური ინტუიცია, მიზნები და მისწრაფებები; კონცეპტუალური ხედვა, რომ სამყაროში მამაკაცები და ქალები თანასწორუფლებიანნი არიან.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ბერაია, ლ. (2020). *დადიანების სასახლეების საგანძური*. თბილისი, სამეცნიერო კვლევა „დადიანების სასახლეების საგანძური“ განხორციელდა შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მხარდაჭერით. გრანტის ნომერი SP-19-293
2. კასტელი კ. (1976). *ცნობები და აღბოძი საქართველოს შესახებ*. თბილისი: მეცნიერება.
3. ლამბაშიძე ნ. (2020). *ქალთა ლიტერატურული მოღვაწეობა*. სადისერტაციო მაცნე.
4. ვულფი ვ. (2007). *საკუთარი ოთახი. ფემინისტური ბიბლიოთეკა*. თბილისი: ფონდი ტასო.
5. ქალები წარსულიდან (2013). თბილისი: მედიის განვითარების ფონდი.
6. მელაშვილი თ. (2020). *კატო მიქელაძე: ქართული ფემინიზმის უცნობი ისტორიები*. თბილისი: ჰაინრიხ ბიოლის ფონდის თბილისის ოფისი - სამხრეთ კავკასიის რეგიონი.
7. მარიჯანი. (2007). *სამხატვრო-სალიტერატურო აღმანახი. 1926, №2. ფემინისტური ბიბლიოთეკა*. თბილისი: ფონდი ტასო.